

ANDREI
MARGA

PROFUNZIMEA
ARTEI

PREFAȚĂ

Arta condițiilor vieții	9
--------------------------------------	---

PARTEA 1

LITERATURĂ

George Coșbuc nesimplificat	27
Actualitatea lui Liviu Rebreanu.....	35
Note despre Nichita Stănescu	46
Nicolae Breban și Nietzsche.....	51
Literatura rupturilor la D.R. Popescu	66
Romanul revoluției la Eugen Uricaru.....	74
Consacrarea identității la Orhan Pamuk	78
Romancier al epocii: Michel Houellebecq	82

PARTEA 2

PICTURĂ, ARHITECTURĂ, SCULPTURĂ

Ierusalimul în artă.....	111
Eliberarea la Constantin Brâncuși.....	117

PARTEA 3

MUZICĂ

Ce ne spune opera lirică?	143
<i>Opera ca unitate între text și melodie</i>	144
<i>Opera ca unitate muzicală</i>	147
<i>Opera ca proiect cultural</i>	151
<i>Opera ca expresie a destinului uman</i>	154
<i>Opera ca limbaj muzical al umanului</i>	157
<i>Construcția acțiunii în operă</i>	160
<i>Plusul operei lirice față de literatură</i>	162
<i>Opera ca deschidere spre altă lume</i>	163

Opera din perspectiva solistului 165

Opera ca expresie a experiențelor lumii 168

Luciano Pavarotti – conștiința performanței..... 171

Nicolae Herlea – baritonul integral..... 176

PARTEA 4

IDENTITĂȚI CULTURALE

Spiritul american 179

China în cultura lumii actuale 199

Destinul Europei? Reluarea întrebării 205

Reconstrucția identității. Identitatea israeliană..... 211

Identitate și paradoxe românești 222

PARTEA 5

ISTORIE, TEORIE ȘI CRITICĂ CULTURALĂ

Esența artei la Herbert Marcuse..... 233

Revenirea lui Adrian Marino 246

Literatura și „secundarul” la Virgil Nemoianu..... 258

Literatura, „jocul” și „puterea” la Mihai I. Spărișu 261

Sincronizarea culturii române 264

Sincronizarea filologilor..... 267

Habermas la 90 de ani 276

PARTEA 6

JURNALISTICA

Cornel Nistorescu: Jurnalistica ce se confirmă 283

Bogdan Chirieac: Diagnoza României recente..... 290

Răspunsul autorului..... 292

PARTEA 7

ATITUDINI

Despre verticalitatea intelectualilor..... 299

„Diștepți” și camelota..... 307

Unde este morala? Omagiu lui Vasile Morar..... 313

LITERATURĂ

George Coșbuc nesimplificat

George Călinescu observa că „George Coșbuc a suferit numaidecât după moarte o uitare injustă, deși explicabilă, după ce poezii ca *Mama*, *Cântecul fusului*, *El Zorab*, *Noapte de vară*, *Trei*, *Doamne, și toți trei*, *Iarna pe uliță* desfătară pînă la sațietate copilăria cîtorva generații prin mijlocirea manualelor didactice și a serbărilor școlare. Simbolisții, puriștii, suprarealiștii, moderniștii în genere, crușind pe Eminescu, au văzut îngroziți în Coșbuc triumful anecdoticului. A ajutat discreditării marea inegalitate a operei. Răsfoind volumele ticsite de versuri, cititorul superficial rămîne cu impresia că are înaintea sa niște culegeri de improvizații pentru educarea poporului. Și ce-i drept, în mare măsură poetul a urmărit acest scop. Criticul trebuie să pornească de la compunerile cele mai evidente ocazionale și prin eliminare să ajungă la grupul de poezii pure” (George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Minerva, București, 1986, p.586). Celebrul istoric al literaturii avea în vedere în această evaluare „didacticul” din anumite poezii, îndatorarea față de Schiller, Uhland și Platon din *Balade și idile* și *Fire de tort* și „latura anecdotică”. El continua: „Coșbuc

Respect „avea de fapt simțul sublimului cosmic, dar fiind lipsit de putința reprezentării lui de sus se mulțumea a-l sugera în orariul terestru” (p.587). Poetul realizează, în *Noapte de vară*, *La Paști*, *În miezul verii*, *Iarna pe uliță*, veritabile „monografii ale unor momente din viața satului”. Mai mult, *Nunta Zamferei* sau *Moartea lui Fulger* atestă că „George Coșbuc are «filosofia» lui, exprimată și într-o poveste veselă, și care este absența oricărei filosofii dialectice, supunerea împreună cu poporul la datinele ce simbolizează impenetrabilitatea misterului. Este o gândire sănătoasă în orice caz, pe care poetul are tactul de a n-o desfășura discursiv, ci de a o înscena în ritualul celor două evenimente” (p.590). Concluzia lui George Călinescu este că „George Coșbuc a izbutit, ca și Eminescu, de altfel, să facă poezie înaltă care să fie sau măcar să pară pricepută poporului și să educe astfel la marele lirism o categorie de oameni străini în chip obișnuit de literatură” (p.590).

Cu autoritatea-i caracteristică, Titu Maiorescu este la originea prejudecății după care George Coșbuc nu ar dispune de cultură evoluată pusă la punct. Avem motive să ne îndoim de această evaluare, căci poetul avea cultura literară a timpului, după ce urmase, plin de interes, o școală, un liceu deja renumit și se înscrișese la o facultate de filosofie și literatură (Gavril Scridon, *Viața lui George Coșbuc*, Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016, pp.111-131), și ca efect al aprofundării unor opere și autori de referință.

Sfârșitul lui George Coșbuc îl cunoaștem. A trebuit ca Tudor Arghezi să consemneze, după prea timpuria dispariție a poetului la puțin peste cincizeci de ani de viață, înmormântarea uitată de aproape toți: „Șase oameni răzleți, văduva și popa... Atît, bucură-te, țară!”.

Posteritatea literară imediată a lui George Coșbuc nu a început bine. Unii l-au luat repede drept poet al evenimentelor curente din viața satului, dilatănd excesiv importanța colaborării poetului la publicația „Semănătorul”. Alții l-au socotit o nouă expresie a tradiționalismului rural. Formula „poetul țărănimii”, lansată de

Constantin Dobrogeanu-Gherea, a avut soarta cea mai generoasă. Trecere a avut și formula unui George Coșbuc cu eminentă „vocație mesianică”, sprijinită pe poemele dacice și poeziile promisiunilor de luptă. Elocvent este faptul că până și în 1998, în cunoscuta *Antologie a poeziei românești culte. De la Dosoftei la 1993* (Editura Teora, București, 1998), se arată că eticheta de „poet al țărănimii” este, desigur, prea strâmtă. Se perseverează însă în a-l considera pe George Coșbuc „îmbinare a tradițiilor creației populare cu intențiile originale și novatoare ale epocii” și se susține că prezența perpetuă în manuale i-ar fi marcat profilul. „Poezia lui este prin excelență didactic-formativă și beneficiază de asemenea de teme literare variate, tratate în formule” (p.138). Unii au sugerat că este nevoie de găsirea unui profil liric modern pentru a-l scoate din etichetări simplificatoare și a-l capta pe George Coșbuc, dar s-a făcut puțin în această direcție.

Mai recent, Petru Poantă, cu o analiza pătrunzătoare, bine informată sub aspectul istorico-literar, a întreprins în *Opera lui George Coșbuc* (Casa Cărții de știință, Cluj, 2004) oportuna încercare de a-l privi într-un fel nou pe George Coșbuc. Teza sa este aceea că „poetul descoperă realitatea printr-un filtru mitologic” (p.40), el țintind la a fonda „o mitologie poetică românească” (p.36). Sub titluri demne de atenție – „Mitologia și feericul”, „Codul eroticii”, „Peisajul ideal”, „Spectacolul vieții”, „Eroicul, poezia patriotică și socială”, „Poezia ocazională” – criticul clujean a căutat să surprindă creația coșbuciană în ceea ce are original. În acest fel, se dă seama de paleta largă, am putea spune foarte pretențioasă, a poeziei coșbuciene.

Mai nou, însă, alții o scot din manuale și o trimit complet în istorie. Se pune întrebarea: suntem astăzi echitabili față de opera lui George Coșbuc? Este ea înțeleasă fără resturi semnificative?

Oricum s-ar privi lucrurile, opera lui George Coșbuc debordează caracterizările pomenite. Nu este exagerat să spunem că, în

Respect multe opinii indigene, poetul a căzut victimă, la rândul său, a ceea ce însuși numea „domnia obeză a diletantismului”.

În fapt, opera coșbuciană întrece ceea ce s-a spus grăbit despre ea, căci explorează multe laturi ale vieții, iar ceea ce se petrece astăzi, în societate și în literatură, nu-l scoate nicidecum din discuție. George Călinescu a sesizat cel mai bine coordonatele literare între care evoluează „cazul Coșbuc” – de la poezia anecdoticului, a educației școlare, la „poezia pură”, pe toate reușind să le întruchipeze în poezii diferite, dar cel mai frecvent în aceeași poezie! Pe acest diapazon socotesc că trebuie să ne mișcăm dacă vrem să dăm seama de ceea ce ne-a lăsat poetul din Hordou. Nu mai vorbesc de faptul că formula de „poet fără tiparuri” a lui Nicolae Iorga, sau cea de „poet al suferinței”, pe care o folosea Tudor Arghezi, nu au fost exploatare convingător. Nu s-a luat în seamă nici remarcă acestuia din urmă că George Coșbuc era „erudit și știa câteva limbi”, fiind unul dintre prolificii traducători în limba română.

Aș spune că George Coșbuc este un poet al unei geografii culturale ce se lasă circumscrisă. El era, de altfel, sensibil la „psihologia popoarelor”, care tocmai se contura în epocă. Cultura și optica sa literară erau universale. Coșbuc este un poet al evenimentelor curente ale vieții, dar care surprinde condiția umană în lume. Este un poet al țărânimii, dar cu o privire cuprinzătoare asupra societății. Este un poet ce atinge reprezentativitatea care-l face demn de manualele de educație, dar și unul al reflecției asupra istoriei. George Coșbuc este un poet al unei epoci, dar suficient de profund încât să vadă dincolo de epoci și să le traverseze. Ilustrez aici aceste susțineri printr-un succint excurs în poeziile sale.

Poet al locurilor, dinăuntru și din afara arcului Carpaților, George Coșbuc opera în coordonatele culturii universale. Din adolescență, când debutează cu atât de cunoscuta tălmăcire din greci antici, până la perioada de vârf a creației, poetul a fost traducător de certă rigoare din literatura lumii. Nu este nici astăzi sigur că expresivitatea traducerilor sale a fost întrecută de cei care au

releuat acele traduceri. Reperetele lui George Coșbuc erau cele ale literaturii universale. Poetul știe bine folclorul, uneori îl ia ca bază, dar prelucrarea lui dă altceva – net superior. Bunăoară, în poezia *Nu te-ai priceput!* (1889), ce are la bază motivul folcloric al fetei care așteaptă să fie curtată și îmbrățișată, rezultatul este o viziune lărgită reflexiv la maximum: „Nu te-ai priceput!/ Zici că de m-ai fi cerut/ Mamei tale noră-n casă,/ N-aș fi vrut să merg!/ E, lasă!/ Că de-o fată cui-i pasă/ Nu se ia după părut!/ De-ntrebai, ai fi văzut!/ Tu să fi-început iubitul,/ Că-i făceam eu isprăvitul/ – Tu cu pîinea și cuțitul/ Mori flămînd, nepriceput!”. Nu mai vorbim de poezia *Doina* (1895), care ridică melancolia la o exprimare poetică greu de concurat: „Eu te-am văzut odată/ Frumoasă ca un sfînt,/ În jur stăteau bătrîni/ Cu frunțile-n pămînt,/ Cîntai ca-n vis, de-o lume/ Trăită-într-alte vremi,/ De oameni dragi, din groapă/ Pe nume vrînd să-i chemi/ Și-ncet, din vreme-n vreme,/ Bătrîni-n jur clipeau/ Și mînecele hainei/ La ochi și le puneau”. Iar exemplele de ridicare a motivelor folclorice la prelucrări poetice și vizionare proprii sunt nenumărate la George Coșbuc.

Poetul din Hordou își ia adesea motive din evenimentele vieții, o nuntă, mersul după apă, trecerea pe uliță, rănirea pe câmpul de bătălie etc., dar devine el însuși, surprinzînd imediat condiția umană în lume. Poezia *Spinul* (1893) este, într-adevăr, una a jocului așteptării mariajului de către tînărul ce-i scoate iubitei un spin din picior și o îndatorează încă o dată. Cunoscuta poezie *Numai una!* (1889), pe un motiv curent – iubirea feciorului pentru fata căreia părinții lui îi preferă una mai înstărită – se încheie însă cu o declarație ce pune în joc lumea în întregime: „Să-mi cînte lumea cîte vrea,/ Mî-e dragă una și-i a mea:/ Decît să mă despart de ea,/ Mai bine-aprind tot satul!”. În *Recrutul* (1893), motivul este preocuparea recrutilui care își lasă iubita în așteptare și adresarea către frate: „Poartă-i grija!/ Tot a mea/ S-o găsesc, tot dor să-mi poarte!/ Dar de nu-i păzi-o bine,/ Ți-ai găsit dușman în mine,/ Căci fac moarte/ Pentru ea!”. Sau interogația plină de sublim din *Moartea lui*

Respect *Fulger* (1893): „Cînd n-ai de-acum să mai privești/ Pe cel frumos, cum însuși ești,/ De dragul cui să mai trăiești,/ Tu, soare sfînt?” și, desigur, meditația finală asupra morții: „Nu cerceta aceste legi,/ Că ești nebun cînd le-nțelegi!/ Din codru rupi o rămurea,/ Ce-i pasă codrului de ea!/ Ce-i pasă unei lumi întregi/ De moartea mea!”. Privirea ține aici de cea mai recentă thanatologie, nu doar de surse folclorice!

Poet al țărănimii, George Coșbuc are o privire cuprinzătoare asupra istoriei. *Noi vrem pămînt!* (1894) este poezia luată pe bună dreptate ca un manifest pentru a dobîndi pămîntul necesar traiului și unei vieți normale în societate. Nu numai încheierea fiecărei strofe, „vrem pămînt!”, dar și strofele în întregime exprimă voința unei reparații sociale după o nedreptate majoră. „Flămînd și gol, făr-adăpost,/ Mi-ai pus pe umeri cît ai vrut,/ Și m-ai scuipat și m-ai bătut,/ Și cîne eu ți-am fost”. În cel puțin două direcții, însă, poezia iese cu mult dincolo de condiția manifestului. Pe de o parte, ea captează în termeni poetici împrejurarea că întreaga condiție de viață a țăranelor lipsite de pămînt este afectată. „Băieții tu-n război ni-i duci,/ Pe fete ni le ceri,/ Înjuri ce-avem noi drag și sfînt”. Pe de altă parte, nu este vorba în poezie doar de revolta unei categorii sociale, ci de surprinderea faptului că în societate există în fond o legătură lăuntrică între viața mizeră a unora și huzurul altora. „N-avem nici vreme de-nchinat,/ Căci vremea ni-e în mîini la voi;/ Avem un suflet încă-n noi/ Și parcă l-ați uitat!”. Poezia nu este doar un manifest anticioicesc, ci și redarea unei conexiuni tainuite. Ea nu este doar socială, în înțelesul consacrat, ci și reflexivă, vizionară. George Coșbuc a găsit cele mai bune mijloace de expresie poetică pentru o constatare care este parte a conștiinței moderne, cel puțin de la Hegel încolo: nimeni nu este fericit sau nefericit fără legătură cu nefericirea sau fericirea altuia. Tematica poetică este complexă, cuprinde oricum o latură socială, dar nu se lasă epuizată de aceasta.

Respect pentru Poet al angajării, George Coșbuc se ridică la reflecții cuprinzătoare asupra mersului istoriei. Versurile „O luptă-i viața; deci te luptă/ Cu dragoste de ea, cu dor“, din *Lupta vieții* (1894), sunt poate de la apariție un laitmotiv al angajării, ca și aceste versuri: „Oricare-ar fi sfârșitul luptei,/ Să stai luptînd, căci ești dator“. Orizontul poeziei lui George Coșbuc este unul de cea mai largă respirație – al libertății persoanei. Poezia *Pentru libertate* (1903) nu este militantă în înțelesul reductiv, consumat, ci emblematică, ținînd de o viziune asupra conexiunilor mai puțin perceptibile ale istoriei, care exclud servitutea. „Iar din lanțul ce-azi ne strînge/ Pot să iasă spăzi, și pot/ Spăzile să vadă sînge,/ Nu de-al nostru însă tot!/ Și sfârșitul tău veni-va/ Azi ori mîne, ori mai apoi!“.

Poet la care s-a apelat copios în manuale de educație, George Coșbuc a dat reflecții grave asupra vieții. Să observăm, de pildă, finalul plin de durere nesfârșită și înăbușită din *Trei, Doamne, și toți trei* (1891): „Treceau bărbați, treceau femei,/ Și uruiau trăsuri pe stradă,/ Soldați treceau făcînd paradă,/ Și-atunci deștept privi la ei/ Și-și duse pumnii strîns pe tîmple:/ «Trei, Doamne, și toți trei!»“. Să ne amintim și reflecția tot îndurerată din *El Zorab* (1893): „Și te vor duce la război,/ Să mori tu, cel crescut de noi!/ «Ia-ți banii, pașă! Sunt sărac,/ Dar fără cal eu ce să fac?/ Dă-mi calul înapoi!»“. Puțini au redat cu mijloace atât de simple și cu atîta profunzime trăirea durerii precum George Coșbuc!

Poet al lumii unei epoci, George Coșbuc a fost destul de mare poet pentru a vedea dincolo de epoci și a le traversa. Poezia *Vara* (1893) ne plasează într-o lume într-adevăr idilică, pusă undeva, în apropierea Ceahlăului: „Un nor cu muntele vecin/ Plutea-ntr-acest imens senin/ Și n-avea aripi să mai zboare!/ Și tot văzduhul era plin/ De cîntece ciripitoare“. Dar această lume este imediat și cea în care, precum înaintașii, fiecare sfârșește: „Cît de frumoasă te-ai gătit,/ Naturo, tu! Ca o virgină/ Cu umblet drag, cu chip iubit!/ Aș vrea să plîng de fericit,/ Că simt suflarea ta divină,/ Că pot să văd ce-ai plăsmuit!/ Mi-e inima de lacrimi plină,/ Că-n ea s-au

Respect „îngropat mereu/ Ai mei, și-o să mă-ngrop și eu!”. În *Mama* (1894), motivul mamei care ar vrea să-și vadă fiul plecat departe urcă de la date biografice cunoscute, la o exprimare clasică, ce trece peste timp., „Afară-i vînt și e-nnorat,/ Și noaptea e tîrzie;/ Copilele ți s-au culcat/ – Tu, inimă pustie,/ Stai tot la vatră-ncet plîngînd:/ E dus și nu mai vine!/ Ș-adormi tîrziu cu mine-n gînd,/ Ca să visezi de mine!”. Puțini au captat atît de bine confruntarea omului cu limitele întîlnite în viață precum George Coșbuc!

Rareori marii poeți cuprind tot ceea ce fac într-o profesiune de credință. Aceasta nu înseamnă să nu luăm în seamă ceea ce ei spun despre ei, căci aici se dezvăluie intenții. Poezia *Poetul* (1911) începe cu mult citata mărturisire: „Sînt suflet în sufletul neamului meu/ Și-i cînt bucuria și-amarul -/ În ranele tale durutul sunt eu,/ Și-otrava deodată cu tine o beu”. Desigur, între timp, modalitățile de expresie poetică s-au diversificat enorm, mult dincoace de redarea directă a experienței. În definitiv, astăzi se exprimă ceea ce este în lume cu ajutorul accentuării subiectivității. Trăim în lumea celei mai expansive subiectivități – o lume subiectivizată ca niciodată! Heidegger vorbea justificat de „subiectivitatea subiectivității”, iar dacă vrem să vorbim de poezia ce se face acum, probabil că trebuie să aplicăm încă o dată termenul, să-l facem recursiv. George Coșbuc nu dă prioritate acestei direcții; el nu exhibă doar trăiri, ci vrea să capteze alcătuirea lumii. El aspiră să fie poetul realităților ultime ale vieții omului, uneori să surprindă ceea ce se numește „în sinele” acestora. „Copilă, tu crede poeții ce scriu,/ Căci lor li s-a dat o putere/ S-audă mai bine, să simtă mai viu/ Întreagă a lumii durere” – ne spune în *Copilă, tu crede poeții ce scriu* (rămasă în manuscris). Să nu uităm că la Cluj, George Coșbuc studiase ceva filosofie sau intrase măcar în contact cu ea și citea în germană, încât a venit timpul să ne întrebăm: nu cumva poezia sa resimte nu numai datele experiențelor concrete de viață, ci și pe cele ale unei reflecții culturale organizate, al cărei centru de gravitație va trebui abia să-l descoperim?

ceea ce trăiesc oamenii din jur este desuetă, anacronică, și nu fac decât să-și liciteze impresiile, fără a depăși granița acestora, spre captarea universului vieții. Eu cred că aceștia se înșală. Nu vreau să fac aici largi considerații în jurul întrebării, de fapt comună poeziei, științei și filosofiei: cum ajungem la realitate? Dar, oricum s-ar lua lucrurile, oricât de imperativ este să ferim expresia poetică de vetusta copiere a realității, orice formă alegem pentru a-i păstra gingășia și forța de penetrație, nu se poate eluda un fapt: poezia rămâne arta sensibilității, arta simțirii omului în lume, și va căuta, atunci când este veritabilă, să fie astfel. Tot Heidegger spunea că poezia numește zeii, iar gânditorii vin apoi pentru a-i explica. George Coșbuc și-a asumat în fapt acest adevăr ca puțini alții în cultura noastră, în coordonatele timpului său. Iar această împerejurare face din poezia sa un reper. Opera sa se poate citi din noi perspective care ne feresc de simplificări, iar profilul său efectiv se lasă acum redescoperit!

(Andrei Marga, *Cuvânt* la Simpozionul ocazionat de Aniversarea a 150 de ani de la nașterea lui George Coșbuc, Năsăud, 17 septembrie 2016)

Actualitatea lui Liviu Rebreanu

În *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, George Călinescu începe examinarea operei lui Liviu Rebreanu cu mereu zguduitoră nuvelă *Proștii*. El scrie că „nuvelele sînt simple aspecte”, iar romanul „*Ion* este pînza enormă ieșită din aceste dibuiri de detaliu” (p.731), și apoi lansează ideea psihologismului prozei lui Liviu Rebreanu: „Când scriitorul se abate de la viața rustică, el nu merge prea departe. Ocupîndu-se de slugi, aprozi, pungăși, prieteni de inimă ai prostituatelor, bughezi, el rămîne în psihologia obscură a ființelor îndobitocite de sărăcie și așteptare, care adună

trudnic veniturile și izbucnesc deodată, disproportionat, în ocări și bătăi.” (p.731). Liviu Rebreanu ar aduce în literatura română un accent bine-venit pe psihologie. „Aceste nuvele, azi îngălbenite, arată raza exactă de investigație psihologică a scriitorului, care este sufletul întunecat, cvasi-bestial, cu procese încâlcite, trudnice, cu izbucniri și violențe, aproape fioroase” (p.731). Personajul Ion este socotit de George Călinescu „un Julien Sorel rural”: „nu e inteligent și gratuit ca Dinu Păturică, ci șiret, vrea pământ”. Romanul *Ion* ar fi de fapt o „epopee perfectă” (p.753).

În același timp, George Călinescu a împărtășit opinia prevalenței ruralismului în proza lui Liviu Rebreanu. El scrie că „romancierul percepe ruralul și aproape deloc orășenescul, îmbrățișează colectivul și nu înregistrează individualul, pătrunde mințile haotice întunecate, prăbușite în instinct și nu e în stare să analizeze conștiința, poate urmări dezlanțuirile brutale, fioroase chiar, dar nu-i este în putință să noteze deplasările nevăzute ale sufletului subtil, el are aproape geniu în producerea gloatelor și exponenților ei, și e adesea un scriitor cu totul inferior al lumii de la nivelul orizontului nostru” (p.736-737). Iar clișeuul ruralismului prozei lui Liviu Rebreanu dăinuie, fie și intimidat, până astăzi.

George Călinescu a avut, desigur, și aprecieri rezistente: „Cu toate aceste inegalități – scrie el – Liviu Rebreanu este un mare scriitor și pe drept cuvânt creatorul romanului românesc modern, cu mult asupra a ceea ce epoca lui produsese” (p.736-737). Caracterizarea din ultima frază a căpătat, de altfel, recunoaștere largă și definitivă.

Observând însă încadrările din *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, se pun câteva întrebări: este lectura lui George Călinescu echitabilă? Trebuie rămas la aceste opoziții – instinct-rațiune, individual-colectiv, psihologie-mișcare de masă, rural-urban – ce se atribuie prozei lui Liviu Rebreanu? Nu a dat, totuși, Liviu Rebreanu personaje inconfundabile – începând cu cele atât de notorii: Ion, Apostol Bologa, cu țărani nuvelor și romanelor?